

kidolgozott, egységes és egyetlen Benedek Marcell–Érdy-féle irodalomtörténetet hallgatják meg.

Benedek István alapozó könyve után elengedhetetlen, hogy más elemzések is értékeljék Benedek Marcell műveit, alapjában téves álláspontját arról, hogy az irodalomtörténet művészet lehet, de ennek hasznos következményét is, csüggedetlen és értékes közvetítő tevékenységét irodalom és olvasóközönség között; következetes és tiszta alakját, amely a 20. században ritka bizalommal tudott hű maradni a kultúrához. (Tények és tanúk. Magvető, 1977.)

BÁRDOS LÁSZLÓ

BABITS ADYRÓL*

Ady és Babits művének viszonyáról már életükben s az azóta eltelt időszakban is sokat beszélt az irodalmi kritika. Sajnálatos, hogy míg először a kölcsönös (de inkább a Babits részéről való) megnyilatkozások hiányos ismeretének, később a valódi értékek egyenlőtlen szembesítésének köszönhetőn, határozott képet nem eredményeztek e megvitatások. Hol életrajzi tényekhez ragaszkodás állt ennek útjában, hol megkülönböztetett szempontok érvényesítése adott nyilvánvalónak hitt magyarázatot. Az okok világosak: ha Ady lírájának értelmezésére több, Babitséra alig néhány kísérlet született. Értelmezés nélkül pedig, jól tudjuk, komoly értékítélet és összevetés lehetősége fölöttébb kérdéses.

Hogy ezek után Gál István közrebocsátotta Babitsnak Adyt illető nyilatkozatait, az (a Babits-szövegkiadások gyér volta miatt) mégsem nevezhető idejétmúlt törekvésnek. Igaza van a szerkesztőnek, ki előszavában hangsúlyozza, hogy a „két nagy ellenségeskedésének és rivalizálásának meséjéhez a tények és adatok, a hiteles szövegek ismeretének és tudomásulvételének hiánya” „itt is nagyban hozzájárul.” (6). Igaza van pedig azért, mert kortárs-émlékezések és pletykák illetőségénél többet érnek egyes szövegekből kihámozható tanulságok. Megengedhetjük bár, hogy a „két nagy”, ahogy azt Babits korai levele, de Adynak is a *Magyar Pimodán* soraiba rejtett célzatai jelzik, valóban bizonyos féltékenységgel viseltetett egymás iránt, ám a mai olvasónak ezért még nem föltétlen kell követni, akár egyikük, akár másikuk irányában, az egyébként náluk sem örökérvényű viszonyulást.

Összeállítását megelőző tanulmányában azonban Gál István maga is jobbára az életrajziségi szintjén mozog, s láthatólag nem szívesen merész-

*Dokumentumgyűjtemény. Válogatta és szerkesztette Gál István. (Magvető, 1975.)

kedik más területre. Ahol mégis megkísérli, sommás kijelentéseknél nem jut tovább. Nem ritka ezek között az olyan kitétel sem, mely az alkati-világnézeti különbség (főlöszleges) ellenbizonyítékát meglehetősen homályossággal tárja elénk. „Babitsnak a század első évtizedében írt kéziratái közelebb állnak Ady akkori költészetéhez, mint eddig föltételezték” (6.) – mondja, s innen kezdi fejtegetni „a magyar irodalom nagy világnézeti barátságai közül az egyik legjelentősebb”-et (uo.). Holott, ha a két költő közötti különbséget így kellene megállapítanunk, a világtudat eltérő jellegére bizvást hivatkozhatnánk, s barátságról nem ezen a szinten, a szemléletén, hanem a magatartásán beszélhetnénk. Nem tudni miért, a két alkati és szemlélet ellentétes voltát Gál István nem akarja elismerni; holott ez önmagában véve nem minősítés, és ellentmondani látszik Babits szándékának is, aki bizonyára elszegényítéssel illette volna az ilyen kísérletet. „Minden emberi élet és világkép egy-egy lehetséges attitűd a világgal szemben – írta *Irodalomtörténet*-ében. (...) Ez az állásfoglalás, ez a lehetséges attitűd, a kifejezőssel válik tudatossá.”

Ha másképp lenne, a művészet kifejező jellegét áldoznánk föl egyéb elvárások javára. Ezt látjuk sajnos abban, amit Gál István a priori minősítésként vél elénk állítani, midőn a következőket mondja: „Az 1912. év nagy fordulópontja után, amikor Babits leszámolt a klasszikus álmokkal, az antikizáló költészet pózával, a valóságot, az igazságot kutató korszaka következett.” (11.) Vagy: „A világháború utolsó két évében Szabó Ervinnel és Jászi körével kialakult barátsága révén azelőtti érzelmi töltésű antimilitarizmusa, pacifizmusa és humanizmusa konkrét formát öltött, elsősorban Szabó Ervin elméleti és történeti felvilágosításainak hatására.” (14.) Ha pedig ezek a részletek nem minősítő szándékkal irattak, hanem pusztán ténymegállapítások, úgy komoly fölülvizsgálatra szorul, hogy valóban „póz”-e Babits fiatalkori lírája, s „valóságkutatás” híján való-e, továbbá, hogy Szabó Ervin és a Jászi-kör hatása mellett nem szólhatnánk-e ugyanilyen vagy határozottabb erejű befolyásról Kant és Szent Ágoston részéről.

A mintegy húsz lapnyi előszót azok a dokumentumok – cikkek, tanulmányok, nyilatkozatok, levelek, fölolvadás-szövegek – követik, melyeket Gál István ismert és ismeretlen forrásokból gyűjtött össze. Szám szerint ötvenolcat: ami első pillantásra is hatalmas mennyiség. A szerkesztő lelkiismeretes szövegközlése, a lelőhelyek pontos megjelölése méltó Gál Istvánnak ama szándékához, melyet bevezetésében hangoztatott. A legelső lépés valóban mindig a filológiai tájékozódás az adott kérdéskörben, s csak ez után következhet a többi, a poétikai, az esztétikai, a filozófiai. A kérdés mostmár az, hogy a dokumentumgyűjtemény eleget tesz-e ennek a – föladatahoz mért – legelső igénynek.

Tudjuk, Babits sokszor és sok helyütt nyilatkozott Adyról. Akárhány írását olvassuk, kitűnik, hogy látszatra lényegtelenekben is kincseket rejtett el. Ez különösen most szembeötlő, Gál István válogatását olvasva. Ki keresett volna Ady-képére a többi, nagy tanulmányaihoz képest is új, jellemző vonást például a francia közönség számára írott ismertetésében, a rádióban fölolvastott bevezetőjében vagy az ezt követő nagyon is karakterisztikus versválogatásában? Megnyilatkozásaiban nem maradtak nyom nélkül a körülmények; de más és más lényeg kiemelésével Babits mindig az életművet állította fejtegetéseinek középpontjába, s így az irodalom önállóságát igyekezte védeni s értékeit érvényre juttatni. A lehető legsúlyosabb vértetben küzdött így az Ady-költészetet kisajátítani vágyó legkülönbébb érdekek ellen. E tekintetben igazat kell adnunk neki: „Adyról sokszor és sokat írtam, a legrégebb időktől máig, és mindig egyformán.” (230.) Ha összevetjük első nagyobb terjedelmű „analízisét”, melyet 1909-ben írt a Nyugatban, a rákövetkező elemzésekkel, azt találjuk, hogy Ady költészetének „*faculté maîtresse*”-t már ebben a korai írásában fölismerte, „a lírikus és magyar *dac*”-ot jelölve meg (37.), s a későbbiekben ebbe az alapképletbe szinte hiánytalanul be tudta illeszteni a közben változó Ady-líra újabb és újabb ismertetőjegyeit. Poétikai szemlélete, saját pályája tanulságaiból következőn, legkivált költőtársa szimbólumteremtésére vált fogékonnyá. Hiszen a fiatal Babits is a világ nagy „szimbólumegészét” (105–107.) kívánta megalkotni az Adyéhoz hasonlóan ciklusokba rendezett versekötvényeinek „lírai mikrokozmosz”-ban (Rába György), s kritikai gyakorlatában az „élmények szimbólummá” fejlődésének folyamata foglalkoztatta legerősebben.

Ennek jegyében bonthatta ki 1919-es Ady-szemináriumán „a kiválasztott ember rettenetes magányosságát” (85–89.), nőhöz való viszonyulását (85.), istenélményét (89–90.), s talán az elsők között mutathatott rá Arannyal való rokonságára (104, 125–126.). Szabatos okfejtései frappáns szentenciákká összegeződnek, s az értekező fáradhatatlan megközelítéseit az írói tehetség megvilágító magasába emelik. „A *dac* új *dac*ot szül magzatul és ellenségül; s ez fájdalmas tragikum.” (32.); „Az ily magából táplálkozó lélek sohasem tud elszakadni attól, ami önmagának része.” (85.); „Alázattal elfogadja rettenetes nagy sorsát, melyet az Isten mért rá, de probléma lesz neki ez a sors; maga a sors probléma lesz neki, az Isten a nagy véletlen, mely ily rettenetes magányosságot teremt körülötte.” (89.); „Proféta ő, mert rájött, hogy élete több mint egy esetleges tünemény.” (111.); „Ady a kijelentő mondatok költője.” (190.). Az, hogy Ady költészete csak egészében érthető, mert hatalmas szimbólum-épület alkotórésze minden egyes vers, hogy prófétasága miképp hatja át magyarságát, szocializmusát, metafizikumát, hogy ver-

selésének mik erényei és hibái, hogyan rejti magában a szabadvers lehetőségét: mind-mind Babits okot és értéket kereső, kialakult líraszemléletének telitalálatai. Vitába bocsátkozni egyes megállapításaival lehet és kell is; de éppen azért lehet, mert gondolatmenten világos szempontjai sokféleségének terhelésében is, abban a törekvésében, hogy hol poétikaiból az esztétikait, esztétikaiból a világnézetit, hol mindezt megfordítva származtassa, s fejtse ki pályatársa költészetének lényeges elemeit.

Mindamellett Adyval szemben főntartásokat hangoztatni a kritika szükséges distancirozó föladatának, s nem a személyeskedés olcsó fogásának tartotta Babits. Ezeket azonban sohasem abszolutizálta, s főképp nem oly makacsul, mint Kosztolányi, kivel ez ügyben kegyetlen csatát kellett vívnia. Mértékletességére mindjárt első nagyobb megnyilatkozását idézhetnénk újól, melyben az *Új versek*hez képest fejlődést regisztrál *Az Illés szekerénnel* folytatódó Ady-lírában: „S lám: azelőtt dacosan, úrimódon, petőfiesen pongyola volt verselése – írja –: most a magyar ütemek szoros zenét adnak s vége a bizonytalan ringásnak, mely néha kissé émelyítő volt, a hajók ringásához hasonlatos. S a nyelv is nyert, erőben, szabatos hangzásban.” (37.)

Épp ezért érhetetlen, miért hagyta ki Gál István Babits 1906. február 21-én, Kosztolányinak írott levelét, melyben a legerősebb vádak egyike Adyval szemben éppen az, amit az 1909-es analízis kétségkívül enyhébb fogalmazásban („émelyítő *poéta*” helyett „kissé émelyítő” *verszene*) szintén tartalmaz. (Erre egyébként a szakirodalomban már Vezér Erzsébet utalt). S ha emellett erősnek véljük a levelezés olyan megfogalmazásait, mint a „forma-slampettség”, akkor a későbbi Babits-írásokból is ki kellett volna hagyni mindazokat a kritikai megjegyzéseket („naivul nagyzó”, „pongyola”), melyek Ady gyöngéire mutatnak rá. Hasonlóképp, Gál István Babits iránti (alaptalan) féltéséből fakadt talán az is, hogy a *Keresztül-kasul az életemen* egyik Adyt érintő részét, mely Lukács György haragját kiváltotta, szintén elhagyta gyűjteményéből.

Adyt értékelve Babits legegységesebb kérdéseinek, legtágabb irodalomelméleti horizontjának magasságába-szélességébe fogta be költőtársa életművét. De megfordítva is áll: mikor verselés, költői nyelv, kifejezés, világszemlélet legátfogóbb kategóriáit érintette, óhatatlanul is szót kellett ejtenie Adyról. Nehéz, s talán eleve lehetetlen föladatra vállalkozott Gál István, midőn „megközelítő teljességgel” megpróbálta egybegyűjteni az írásokat. Mert Babits számtalanszor szólt Adyról nevének említése nélkül is, vagy olyan cikkeken, melyek nem kelthették föl a szerkesztő figyelmét. Akárcsak egy-egy megjegyzés erejéig, mint *Az irodalom halottjai* című esszében: ezek éppoly fontosak sokszor, mint

lapnyi, tanulmányi szövegek. Hogy csak néhányat emeljünk ki közülük: az „Arany-émlékek” (104.) áruikodó helyeit Ady verseiben így nem 1920-ban fedte föl, mint ahogy azt e kötetből kiolvashatjuk, hanem már 1910-ben, a következőt írván Oláh Gábor *Korunk hőse* című könyvéről: „Nyelve erős, sokat bír: egy Adyval frissített Arany nyelve legjobb lapjain.” (Nyugat, 1910. I. IV. 1. 474.) De lényeges, a kötetben nem szereplő állításokat mond ki pl. Ady magyarságáról az említettem *Az irodalom halottjain* kívül az *Egy Zrinyi-regényről* (Nyugat, 1920. I. V. 560.), s a *Halhatatlanság haldla* (Nyugat, 1933. I. III. 1. 268.) című cikkekben is, melyek érintőlegesen foglalkoznak Adyval. Az „Ady előtti költészet” kifejezését is egyik nem róla szóló elmefuttatásában használja (*Nem mondhatom el senkinek*, Nyugat, 1930. I. 144.). Ezeknek az elrejlő vagy utalásnyi terjedelmű részeknek a szövegkörnyezet adja meg igazi értelmét. Kötetbe való fölvételük módfelett nehéz lett volna és szét is szórná az olvasó figyelmét; így azonban kicsit leszűkítette. Ha az említettem szövegek közül néhány semmiképp sem fért volna bele a gyűjteménybe, jegyzetben nem ártott volna megemlékezni róluk. A dokumentumok utáni, a két költő kapcsolatáról szóló irodalom jegyzéke pedig kevesebb pontatlanságot is megtűrt volna.

Gál István fölmérhetetlenül nagy munkát végzett így is, és könyve segítség a kutatóknak, az olvasóknak egyaránt. Fogyatékoságairól azonban, melyek szemléletileg az előszóban, filológiailag a szövegválogatásban ütköztek ki, még a Babits-kiadások sajnálatosan csekély voltát figyelembe véve sem hallgathattunk. Mert az előbbi mélységére, az utóbbi pontosságára talán éppen ez kötelez legerősebben.

REISINGER JÁNOS

FELJEGYZÉSEK ÉS LEVELEK A NYUGATRÓL*

Újabb adalékokkal gazdagítja ez a kiadvány a magyar kultúra – bízást mondhatjuk – legnagyobb jelentőségű folyóiratának tudományos földolgozás után sóvárgó történetét. Részeit azonban külön-külön kell szemügyre vennünk, mert tulajdonképpen csak lazán függnek össze egymással.

*Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Vezér Erzsébet. Akadémiai Kiadó. 1975, 546 l. (Új Magyar Múzeum 10.)